

Ivan Dodlek, Nenad Malović
Otisci suvremene kulture

Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost, 2023., 304 str.

‘Križa suvremenog društva’ pojam je koji označava skup dubokih i međusobno povezanih problema s kojima se danas suočavamo. Fenomen ‘križe’ uvukao se u svaku poru života suvremenog čovjeka kao problematična prijelomna točka s potrebnom donošenja odluke. Oblikujući novu stvarnost, galopirajući tehnološki napredak i globalizacija uzrokovali su mnoge negativne posljedice na društveno-psihološkom, političko-ekonomskom, kulturnom, duhovnom i ekološkom području. Sumnja u institucije, slabljenje zajednica, rast društvenih napetosti i ekološki izazovi karakteriziraju svakodnevicu pojedinca današnjice. Uz slabljenje tradicionalnih vrijednosti i jačanje osjećaja individualizma, sigurnost, pripadnost i svrhovitost ustupaju mjesto otuđenosti, usamljenosti, duhovnoj stagnaciji i osjećaju ispraznosti života što u konačnici vodi prema gubitku identiteta. Može se stoga reći da se suvremeno društvo nalazi na raskrižju gdje odlučuje hoće li se razvijati u smjeru solidarnosti, dijaloga i održivosti ili će nastaviti kliziti prema dubljim podjelama i konfliktima. Upravo iz ove perspektive knjiga *Otisci suvremene kulture* nastoji ponuditi odgovore na ključna pitanja (i probleme) suvremenosti. Izdana 2023. godine u Zagrebu,

izdavačkom suradnjom Katoličkog bogoslovnog fakulteta i Kršćanske sadašnjosti, u koautorstvu Ivana Dodleka i Nenada Malovića.

Ivan Dodlek izvanredni je profesor pri Katedri filozofije Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom iz područja filozofijske estetike. Nenad Malović redoviti je profesor i pročelnik Katedre filozofije Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorat je obranio na Institutu za kršćansku filozofiju, Katoličko-teološkog fakulteta Sveučilišta Leopold-Franzens u Innsbrucku u području filozofije politike. S obzirom na bogatu bibliografiju obje autorice (od autorskih i uredničkih knjiga pa do mnogih znanstvenih članaka objavljenih u međunarodnim i domaćim publikacijama) te raznolikost interesnih područja, ne čudi sveobuhvatnost i interdisciplinarnost knjige.

Dodlek i Malović nude promišljenju »mapu« suvremene kulture u kojoj se prelamaju globalizacija, medijski spektakl, križa slobode, ekonomske i ekološke napetosti te pitanje identiteta u transkulturalnom okruženju. Kao polazište za obrađene teme autori uzimaju zapadnu kulturu, no analitički horizont šire prema »postglobalizacijskom« dobu i njegovim praktičnim posljedicama za pojedinca i društvo. Knjiga istodobno nudi dijagnozu (što se s nama događa) i terapiju (kako živjeti razborito i odgovorno), a satkana je od tekstova nastalih tijekom

pet godina, temeljenih na opažanju i promišljanju kulturalnih promjena i fenomena koji se tiču čovjeka, osobito iz perspektive globaliziranog društva. *Otisci* predstavljeni kao pojave i karakteristike, ovdje su shvaćeni i tumačeni u smislu utjecaja na samorazumijevanje suvremenog čovjeka i društva.

Diskurs je esejističko-akademski pri čemu autori kombiniraju filozofijske, teološke, sociološke i kulturološke uvide, a teoriju temelje na iskustvu svakodnevice (mediji, škola, gospodarstvo, okoliš). Knjiga je podijeljena na tri cjeline od kojih svaka kroz nekoliko poglavlja obrađuje specifične pojmove oslanjajući se na misao najistaknutijih mislilaca. Svako poglavlje ima prepoznatljiv problem, argument i praktičnu implikaciju. Posebna kvaliteta ovog djela je dijalogičnost kojom poziva čitatelja na dublje promišljanje i samorefleksiju.

Nakon *Predgovora* i *Uvoda* u kojem je dana definicija kulture u najopćenitijem smislu kao tekovina čovjekova duha, započinje prva cjelina naziva *Kontekst*. Njome je obuhvaćeno prvih pet poglavlja u kojima je čitatelju predstavljena »šira slika« karakterističnih fenomena suvremenosti iz perspektive sociologije, psihologije, filozofije i teologije, a u svrhu rasvjetljavanja pojma 'kriza'.

Prvo poglavlje »Postglobalizacija kao društveno-humanistički kontekst suvremene kulture. Napetosti između 'globalizacije odozgo' i 'globalizacije odozdo'« bavi se složenim procesima dinamike fenomena glo-

balizacije koja za rezultat ima međuovisnost pojedinaca, naroda i država na ekonomskom, geopolitičkom, kulturalnom i uopće društvenom polju, te propituje posljedice napetosti između instrumentalne racionalnosti (potrošačkog društva) i komunikativne racionalnosti (intersubjektivnog djelovanja utemeljenog na suglasnosti). Ovu napetost autori označavaju kao postglobalizacijski proces koji u budućnosti treba voditi računa o teističkoj perspektivi postsekularne ere ideja etosa ljudske solidarnosti i poštivanja stvorenog svijeta.

Drugo poglavlje »Pneumopatologija društva – filozofija i teologija kao terapija« u vidu kritike filozofijskih postavki »globalizacije odozgo«, zagovara povratak filozofije svojem izvornom smislu transdisciplinarne holističke discipline čiji je temelj filozofija svijesti. Shodno tome, baveći se specifično ljudskom racionalnošću, uključujući i iskustvo transcendencije, filozofija bi u teologiji mogla pronaći saveznicu. Pojam 'pneumopatologija' ovdje je korišten u filozofijskom i teološkom smislu (a ne psihologijskom). Autori osobitu pozornost poklanjaju pojmu narcizma kako ga razumijeva Christopher Lasch; narcisoidni tip postao je dominantna figura suvremenog društva.

Bolest duha u modernom društvu rađa i krizu slobode što je tema trećem poglavlju, naslovljenom »Krizna slobode i plemstvo duha u kulturi masa«. Osnovno pitanje je: »Može li se suvremeni čovjek vratiti temeljima vlastite egzistencije na kojima bi [...]

bilo moguće graditi čovječnost ili će ih nepovratno odbaciti i izgubiti?» (str. 16). U ovom poglavlju autori propituju posljedice postmodernističkog globaliziranog individualizma začeto u relativizmu uzrokovanom razočarenjem ideologijama moderne. Promjena epohe koja je donijela pojedincu novu budnost i samosvijest uzrokovala je odbacivanje svakog oblika transcendencije ali i objektivnih moralnih normi – svatko je nositelj vlastite istine. Nazivajući ovo ‘antropološkom krizom’, autori nastoje rasvijetliti uzroke i ponuditi rješenja za njeno nadilaženje donoseći filozofske pozicije Joséa Ortege y Gasseta, Karla Jaspersa i Nikolaja Aleksandroviča Berdjajeva.

Četvrto poglavlje, naslovljeno »Dosada i medijski spektakl u kulturi autentičnosti«, promišljanjem utjecaja medija za cilj ima ukazati na rastvarajući učinak gubitka slobode pojedinca. U središtu razmatranja je zabavljačka uloga medijskog spektakla koji, u negativnoj strani instrumentalne racionalnosti, pojedinca svodi na objekt za postizanje željenih medijskih učinaka. U svrhu kritičkog promišljanja uloge medija analizira se međuovisnost fenomena dosade i medijskog spektakla te utjecaj na pojedinca i društvo. Dodlek i Malović u ovom se poglavlju oslanjaju na teoriju kulture autentičnosti Charlesa Taylora.

Prvi dio završava petim poglavljem naslovljenim »Mudrost ludosti« u kojem, i dalje na tragu Taylora, autori uz biblijsko-filozofijske moti-

ve (prijedlogom puta dvorske lude i metode iz Erazmove *Pohvale ludosti*) polaze od filozofijskog govora o mudrosti koja, paradoksalno, može rabiti oblik ludosti kao metodu kritike konformizma i instrument za vraćanje razboritosti. Drugim riječima nastoji se »pokazati uvjete pod kojima se značenja mudrosti i ludosti mogu pretvoriti u svoje suprotnosti« (str. 127).

Drugi dio knjige, naslova *Susret*, otvara se šestim poglavljem: »Dinamičan identitet i kulturalni resursi u transkulturalnom kontekstu« u kojem se razmatraju pitanja identiteta i kulture. Najprije se iznosi govor o kulturalnom pluralizmu na koji se nastavlja rasprava o osobnom identitetu koji nije statičan, nego dinamičan, višedimenzionalan i oblikuje se kroz odnose s drugima, zajednicom i simboličkim resursima kulture. Oslanjajući se na Baumana, autori opisuju »fluidnu modernost« koja podrazumijeva raspad čvrstih struktura i pravila, te zamjenu stabilnih okvira fluidnošću, izborom i privremenim oblicima. Posljedice su nesigurnost, usamljenost, bijeg u zatvorene skupine ili potrošački konstruirane identitete, a sve to dodatno pojačavaju mediji i digitalno okruženje. Istodobno, fizički i virtualni pluralizam postavlja praktičan izazov suživota; traži se interkulturalna kompetencija koja spaja razumijevanje sebe i drugoga te korekciju vlastitog samoodređenja kroz susret. Na kraju poglavlja naznačuje se moguća uloga i zadaća religijskog obrazovanja u postmodernom kulturalnom kontekstu kao poticaj na to-

leranciju, solidarnost i odgovornost u sadašnjosti, povezujući iskustva prošlosti s nadom u budućnost.

»Nagovor na dijalog među ljudima« naslov je sedmog poglavlja u kojem autori polaze od čovjekove upućenosti na drugoga. Prema riječima autora, dijalog (za koji je preduvjet svijest o univerzalnoj ljudskosti) je možda i najvažnija zadaća suvremenog pluralističkog svijeta. Ovdje se razmatraju »poteškoće i načela religijsko-svjetonazorskog dijaloga iz jezično-logičkog vida prema Ottu Mucku« (str. 156).

U trećem dijelu, naslovljenom *Transfiguracija*, autori tematiziraju ekonomiju zajedništva, ljudski napredak, pojam zajedničkog dobra, ekološku duhovnost i kontemplativnu ljepotu. Tako osmo poglavlje pod naslovom »Gospodarski razvoj i ljudski napredak« razmatra odnos ljudskog napretka (prvenstveno duhovnog) i gospodarskog razvoja. Postavlja se pitanje postoje li uistinu različite »vrste« napretka te koja bi za čovjeka bila od primarne važnosti. U tom okviru autori raspravljaju o ulozi dokolice kao nezaobilazne u građenju ideje napretka u eminentnom smislu uz zahtjev za pronalaženje ravnoteže između materijalnog rasta i duhovno-etičke dimenzije čovjekove ostvarivosti.

U devetom poglavlju – »Ekonomija zajedništva u promicanju kulture zajedničkog dobra« – riječ je prije svega o razvoju kulture davanja koja se temelji na načelima solidarnosti, uzajamnosti i bratstva. Uzevši po-

sljednju globalnu ekonomsku krizu kao referentnu točku, autori ukazuju na to da »... ekonomija nije samo pitanje tehnike nego i etike« (str. 184) te se ekonomska kriza pokazala i kao etičko-duhovna kriza. U tom kontekstu daje se kratak prikaz dokumenta Crkvenog učiteljstva koji nastoje ukazati na moguća rješenja za izlazak iz krize oslanjajući se na etičke i teološke principe. Na tom tragu prikazuje se projekt *Ekonomije zajedništva* kao konkretan primjer kako na području ekonomije i gospodarstva razvijati transcendentni humanizam, tj. održati ravnotežu između težnje za dobiti i obveze prema općem dobru.

U desetom poglavlju – »Ekološka kultura. Poticaji pape Franje i ekumenskog patrijarha Bartolomeja na ekološku duhovnost« – autori se bave duhovnim aspektom podizanja ekološke svijesti. Kroz prizmu ekološke duhovnosti, koja povezuje znanstveno, etičko i religijsko promišljanje, ističu se četiri praktična načela (zajednička istočnoj i zapadnoj kršćanskoj Crkvi) za doprinos buđenju ekološke svijesti kao temelja ekološke kulture; obraćenje, solidarnost, asketski etos i euharistijski etos.

Posljednje, jedanaesto poglavlje, posvećeno je umjetnosti kao vrhuncu čovjekove duhovne djelatnosti naslova »Šapat laganog i blagog lahora ljepote. Estetika prosvjeda, estetika izmještenosti i kontemplativna estetika«. Predstavljajući misao Rogera Scrutona i Benedikta XVI, autori zagovaraju povratak kontemplativnoj ljepoti kao jednom od puteva prema

zapažanju transparentnosti Logosa čime se uočava sjaj božanskoga u stvorenju. To je ljepota koja ne buči spektaklom, nego »šapće« blagim lahorom. Ona nije puka dekoracija, već put do istine i dobra kao korektiv cinizmu i utilitarizmu pomažući čovjeku nadvladati egzistencijalnu prazninu. Posljednjim poglavljem autori pokazuju na koji način umjetnost može doprinijeti oblikovanju suvremene kulture te osposobljavanju čovjeka za traženje odgovora na pitanja ključna za njegov opstanak.

Otisci suvremene kulture je djelo koje ne zastaje na pukom kritičkom prikazu suvremene kulture, nego nudi pozitivne okvire djelovanja upućujući na poželjnu praksu – dijalog, svrsishodan odgoj, odgovorno poduzetništvo, briga za stvoreno i obnovljeni osjećaj za ljepotu. Iako je potrebno određeno predznanje, s obzirom na mnoštvo relevantnih autora i stručnjaka na koje se Dodlek i Malović pozivaju te na gustoću specifičnih pojmova, svaki zainteresirani čitatelj ovu će knjigu doživjeti kao riznicu poticajnih ideja te kao poziv na kreativnost, konstruktivnost i djelovanje u slobodi. Svoju primjenu će stoga zasigurno pronaći u obrazovanju (društvenom i humanističkom području), odgojnim i kulturnim institucijama ali i među svima onima koji žele argumentiran, nenaometljiv vodič kroz kaos suvremenosti. Za čitatelja koji traži »kompas« u pluralnom, »fluidnom« svijetu, ovo je pouzdan priručnik razboritosti.

Julija Prpić Smolčić

Edina Nikšić Rebihić, Zvonimir Komar,

Prologomena za temeljno pojmovlje opće pedagogije

Sarajevo: Filozofski fakultet
Univerziteta u Sarajevu; Zagreb:
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, 2024., str. 278.

Knjiga *Prologomena za temeljno pojmovlje opće pedagogije*, autora Edine Nikšić Rebihić i Zvonimira Komara, jako dobro isprepleće temelje teorije sa zahtjevima prakse. Autori se pozivaju na brojne druge autore čijih se tema dotiču i čije ideje predstavljaju – Palekčić, Vuk-Pavlović, Bašić, Giesecke, ... i još oko dvije stotine osamdeset drugih autora. Specifičnost ove knjige je da je našla ravnotežu unutar tri kruga Vennovih dijagrama: teorijske pedagogije, pedagogijskog rječnika/terminologije/pojmovlja i ontološko-filozofijskog utemeljenja pedagogije. Autori nas upravo pedagoški, postepeno, preko jedne razine do druge, vode do pedagogijskih saznanja. Glavni fokus knjige su temeljni pojmovi opće pedagogije koji bi kao kategorije trebali biti zajednički svim pedagozima – praktičarima i teoretičarima. Vidljivo je da autori vrlo ozbiljno shvaćaju pojmovlje jer i sami kroz knjigu koriste mnoge originalne pojmove iz drugih jezika – njemačkog, grčkog, arapskog, kako ne bi čitatelja zakinuli ni za jedan dio značenja. Sama knjiga podijeljena je u devet poglavlja.